

4. Ὁ ἐξουθενωτικός ἀντίλογος καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Παρίου

Τὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου «Ἀντιφώνησις» προκάλεσε, περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἀντιρρητικά του ἔργα, ἔντονες συζητήσεις καὶ ἀντιπαραθέσεις,⁴⁰ καὶ μάλιστα ὄχι μόνο μεταξὺ Ἑλλήνων,⁴¹ ἀλλὰ καὶ Ξένων.⁴² Αὐτὸ συνέβη, διότι τὸ ἔργο θίγει τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ περιεχομένου τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς-διαφωτιστικῆς Φιλοσοφίας, κλονίζοντας τὰ θεμέλιά της καὶ θέτοντας ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴν Εὐρώπη, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ στὴν ἐποχὴ του. Ὁ κύκλος τῶν Διαφωτιστῶν θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μὴν εἶχε γραφεῖ ποτέ τὸ ἐργίδιο αὐτὸ καὶ νὰ μὴ τεθεῖ ὑπὸ ἀμφισβήτηση ἢ διαπορθμευόμενη στὴν Ἀνατολὴ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ Φιλοσοφία, μολοντί ὁ συγγραφέας του δὲν καταδικάζει, ὅπως εἶδαμε, οὔτε ἀπορρίπτει καθ' αὐτὴν τὴν νέα φιλοσοφία, ἀλλὰ ἐπιτίθεται, πατρικὰ μὲν ἀλλὰ καὶ καυστικά, «στὸν παράλογο ζῆλο» ἐκείνων ποὺ σπούδαζαν στὴν Εὐρώπη, ἀποκρούοντας συνάμα τὸν «ταλανισμό» ποὺ

40. Βλ. Chen Yingxue, *Ἀθανάσιος Πάριος καὶ Διαφωτισμός*, ὅπ. π., σ. 221 ἐπ.

41. Ἀναίρεση ἀπόψεων τοῦ Παρίου ἐπιχείρησε ὁ Παν. Κοδρικὰς (Βλ. Vas. Makridis, *Die religiöse Kritik am kopernikanischen Weltbild in Griechenland zwischen 1794 und 1821*, Peter Lang, Frankfurt am Main 1995, σ. 164/5, 331/33) καὶ ὁ Κων. Κούμας (*Σειρᾶς στοιχειώδους τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν...*, τ. 1, Βιέννη 1807, σ. ιη'-ιθ', καὶ σημ. 2).

42. Βλ. J. L. S. Bartholdy, *Bruchstücke zur nähern Kenntniss des heutigen Griechenlands, gesammelt auf einer Reise im Jahre 1803 und 1804*, 1. Theil, Berlin 1805, σ. 327-335. Πρβλ. Chen Yingxue, *Ἄθων. Πάριος*, ὅπ. π., σ. 212/213.

ἐκτόξευαν στὸ Γένος γιὰ τὴν κατ' αὐτοὺς ἀπουσία σ' αὐτὸ ἀνάλογης παιδείας μὲ ἐκείνη τῆς Εὐρώπης.

Τὸ «ἔγκλημα», δηλαδή, τοῦ Παρίου γιὰ τοὺς ἀντιπάλους του εὐρωπαϊστὲς ἦταν ὅτι ἀπέρριπτε τὴν Εὐρώπη τοῦ Διαφωτισμοῦ,⁴³ τὸ κύρος τῆς ὁποίας, γιὰ διαφόρους λόγους, ἤθελαν νὰ διασώσουν οἱ ἀντίπαλοί του, Εὐρωπαϊστὲς καὶ Εὐρωπαῖοι.

Ἡ ἔρευνα ἔχει ἀποδείξει, ὅτι ὁ Κοραῆς ἀρχίζει νὰ ἀπασχολεῖται, δημόσια τουλάχιστον, μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Παρίου ἀπὸ τὴν 1η Μαΐου 1806,⁴⁴ μὲ βάση τὰ ὅσα εἶχε πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ BARTHOLDY. Ὁ Κοραῆς εἶχε κάθε λόγο νὰ πολεμήσει τὸν Πάριο, διότι στὴν παιδεία, ὅπως αὐτὸς τὴν κατανοοῦσε φυσικά, στηρίζε τὴν ἀναγέννηση τοῦ Γένους καὶ μὲ αὐτὴν ὡς βάση οἰκοδομοῦσε τὰ σχέδιά του γι' αὐτό. Ἐδῶ βρίσκεται ἀκριβῶς καὶ ἡ ρίζα τῆς ὅλης ἀντίθεσής του μὲ τὸν Πάριο. Καὶ οἱ δύο πλευρὲς ἦσαν ὑπὲρ τῆς Παιδείας, τὸ περιεχόμενό της ὅμως γιὰ τὶς δύο πλευρὲς δὲν ἦταν τὸ ἴδιο, ὅπως ἀναπτύχθηκε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο. Γιὰ τὸν Πάριο ἡ Παιδεία τοῦ Γένους ὄφειλε νὰ εἶναι συνέχεια ἐκείνης τῆς πατερικῆς παράδοσης, μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἐπιβιώσει τὸ δοῦλο Γένος. Γιὰ τὸν Κοραῆ ἀληθινὴ παιδεία ἦταν «ἡ παιδεία τῶν ἐπιστημῶν, καθὼς παραδίδονται τὴν σήμερον εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην».⁴⁵ Συνεχίζεται ἡ σύγκρουση τοῦ 14^{ου} αἰ. μεταξὺ Παλαμᾶ καὶ Βαρλαάμ δηλαδή, σὲ μιὰ ἀνανεωμένη μορφή της.

43. Ἦγραφε ὁ Πάριος στὸν Κοραῆ τὸ 1791: «Ἡμεῖς τὴν ἔξω καλουμένην σοφίαν μετὰ θεοσεβείας μέγα τι ἠγούμεθα...». (Βλ. στὴν ἔκδοση: *Ἀλεξίκακον Φάρμακον...*, σ. 226 καὶ 50 ἐπ.).

44. Βλ. Chen Yingxue, ὅπ. π., σ. 214 ἐπ. Ἡ συγγραφέας παρουσιάζει μὲ πληρότητα τὴν δριμεία κριτικὴ τοῦ Κοραῆ στὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Παρίου.

45. Στὸ ἴδιο, σ. 221.

Κατὰ τὸν Κοραῖ ὁ συγγραφέας τῆς «Ἀντιφωνήσεως» «δὲν εἶναι μόνο ὑποκριτής, συκοφάντης, αντιφιλόσοφος, ἐχθρὸς τοῦ Γένους, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῆς χριστιανός, πού βλασφημεῖ κατὰ τοῦ Θεοῦ». ⁴⁶ Παίρνοντας δὲ ἀφορμὴ ἀπὸ τὶς κρίσεις τοῦ Παρίου γιὰ ἀρχαίους φιλοσόφους, ⁴⁷ ὅπως ὁ Σωκράτης, ὁ Κοραῖς γίνεται ὑπερασπιστὴς καὶ πρόμαχός τους. Στὸ θέμα αὐτὸ εἶναι εὐλογία ἢ ὀργή τοῦ Κοραῖ, πού καταγινόταν τότε μὲ τὴν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων γιὰ τὸν φωτισμὸ τοῦ Γένους. Ἦταν φυσικὴ, λοιπόν, ἡ ἀγανάκτησή του, ἀκούοντας τὸν Πάριο νὰ ἀναφέρεται στὰ «καλὰ γραμματικά», μὲ «χηνώδη τῶν φρενῶν ἀπλότητα», ὅπως γράφει ὁ Κοραῖς, ⁴⁸ πού συχνὰ ὑπερβαίνει τὸν Ἀθανάσιο στὴ σφοδρότητα τῶν ἐκφράσεών του.

Ὁ Πάριος δὲν ἄφησε ἀναπάντητες τὶς αἰτιάσεις τοῦ Κοραῖ γιὰ τὸ ἔργο του καὶ τὸ πρόσωπό του. Ἔτσι, παρὰ τὸ προκεχωρημένο τῆς ἡλικίας του, συγγράφει τὸ ἔργο: «Ἐγχειρίδιον ἀπολογητικὸν διὰ βραχέων πρὸς τὰς δεινὰς κατηγορίας τὰς κατὰ τοῦ συγγραφέως τῆς προεκδοθείσης «Ἀντιφωνήσεως», γενομένης ὑπὸ τοῦ ἰατροφιλοσόφου Κυρίου Διαμαντῆ τοῦ Κοραῖ». Τὸ ἔργο, ἀποτελούμενο ἀπὸ 24 σελίδες, συντάχθηκε περὶ τὸ 1809, καὶ αὐτὸ «ἀνωνύμως», ἀλλὰ ἔμεινε ἀνέκδοτο. Ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου εἶναι συνέχεια τῆς «Ἀντιφωνήσεως», ἀπαντώντας στίς ἐναντίον της ἐπιθέσεις καὶ ἀποκρούοντας ἢ ἀνασκευάζοντάς τες. Ὁ συγγραφέας τῆς «Ἀντιφωνήσεως» χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Πάριο θεοσεβῆς, καὶ συνεχίζεται ἡ ἐπιθετικὴ στάση τοῦ συγγραφέα ἀπέναντι στὴν Εὐρώπη, πού παρομοιάζεται μὲ

46. Στὸ ἴδιο, σ. 222.

47. Ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὸ ἴδιο, σ. 121 ἐπ.

48. Στὸ ἴδιο, σ. 223.

τῆ μυθικῆ Κίρκη, διότι δημιουργεῖ θύματα, ὅπως ἐκείνη, μεταμορφώνοντας τοὺς θαυμαστὲς τῆς.

Οἱ βασικὲς θέσεις τῆς «Ἀντιφωνήσεως» ἀναδιατυπώνονται καὶ στὸ ἔργο αὐτό, τὶς ὑπερασπίζει δὲ ὁ Ἀθανάσιος μὲ συνέπεια. Ὁ συγγραφέας ἐπιμένει καὶ ἐδῶ, ὅτι οἱ σπουδὲς στὴν Εὐρώπη δὲν εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τοὺς Ρωμηοὺς, διότι καὶ στὴν Ἀνατολὴ ὑπάρχει δυνατότητα σπουδῆς τῆς σύγχρονης Φιλοσοφίας καὶ τῶν Μαθηματικῶν. Μὴ λησμονοῦμε, ἄλλωστε, ὅτι Μαθηματικὰ δίδασκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀθανάσιος στὴ Σχολὴ τῆς Χίου. Ἡ Εὐρώπη ὅμως, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ τὸν 18^ο αἰώνα, ἀποδεικνύεται ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη, ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ, ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς μεταβαίνοντες ἐκεῖ γιὰ σπουδὲς Κληρικοὺς καὶ Μοναχοὺς. Σ' ἀντίθεση δὲ μὲ τὴν Εὐρώπη «τῶν φώτων» ἡ χριστιανικὴ Πίστη ἔχει νὰ ἐπιδείξει θαύματα ἀδιανόητα γιὰ τὴν «Φωτισμένη Εὐρώπη», ὅπως ἐκείνα τοῦ ἀγίου Μακαρίου (Νοταρᾶ, πρ. ἐπισκόπου Κορίνθου), μολοντί ἦταν «ἀμέτοχος ἐπιστημονικῶν εἰδήσεων» (γνώσεων) καὶ «ἀγεωμέτρητος», ἀλλὰ «οὐδὲ κἄν τὰ γραμματικὰ ἤξευρε καλά». Ἐπιμένει δηλαδὴ στὴν κατάδειξη τῶν καρπῶν τῆς «χριστιανικῆς φιλοσοφίας», ποὺ παράγεται ἀπὸ τὴν «ἄνω σοφία» καὶ γνώση, καὶ ἡ ὁποία γι' αὐτὸν εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖα γιὰ τὴ σωτηρία. Ὁ Ἀθανάσιος δὲν παύει νὰ κινεῖται στὸ πλαίσιο τῆς οὐρανόδρομης πορείας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς αἰωνιότητος. Οἱ ἀντίπαλοί του ὅμως δὲν θέλουν νὰ καταλάβουν, ὅτι αὐτὸς κάνει λόγο γιὰ ἄλλου εἶδους γνώση καὶ σοφία, ὅπως ἀναλυτικὰ ὑποστηρίχθηκε στὴν «Ἀντιφωνήσιν».

Ὁ Πάριος ἀντικρούει σ' αὐτὸ ὅσα ἔγραψε ὁ Κοραῆς κατὰ τῆς «Ἀντιφωνήσεως». Κατὰ τὸν Φ. Ἡλιοῦ, πρόκειται γιὰ ἓνα «ἐξόχως χαρακτηριστικὸ κείμενο τοῦ μεγάλου θεωρητικοῦ τῶν ἀντιφιλοσόφων, ἐνδεικτικὸ καὶ δηλωτικὸ τῆς ὀξύτητος ποὺ εἶχαν προσλάβει οἱ ἰδεολογικὲς συγκρούσεις, τὶς

ὁποῖες εἶχε προκαλέσει ἡ ὀρμητικὴ ἄνοδος τῶν κινημάτων τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῶν συναφῶν μεθοδεύσεων».⁴⁹

Ὁ Πάριος ἐπιχειρεῖ «συστηματικὴ ἀναίρεση τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Κοραῖ. Τὸ ἔργο ἔχει λάβει τὴν μορφὴ ἐπιστολιμαίας διατριβῆς, πὺ ἀπευθύνεται στὸν «Κὺρ Δαμιανό», φίλο «λίαν πεφιλημένον».

Τὸ «Ἐγχειρίδιον ἀπολογητικὸν» ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Μάμουκα ἔφθασε στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Κων. Δημαρᾶ καὶ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Φ. Ἡλιοῦ στὴ μελέτη του: «Ἀθανάσιος Πάριος καὶ Διαμαντῆς Κοραῖς – μία ἔκδοση σχεδιασμένη ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ».⁵⁰ Ἡ συνεκδιδόμενη ἀπὸ τὸν Φ. Ἡλιοῦ μελέτη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ φέρει τὸν τίτλο: Ἀθανάσιος Πάριος καὶ Κοραῖς: Τὸ ἀνέκδοτο «Ἐγχειρίδιον ἀπολογητικὸν» (1809). Τὸ παραθέτουμε ὀλόκληρο στὸ τέλος τῆς Ἀντιφώνησης.

49. Βλ. παρακάτω (σημ. 11) σ. 307.

50. Ἡ μελέτη τοῦ Φ. Ἡλιοῦ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ *Τὰ Ἱστορικά* 39 (2003), σ. 307-311. Ἡ ἔκδοση τοῦ Ἐγχειριδίου ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ στίς σελ. 313-334. (Τὸ ἴδιο τὸ κείμενο στίς σελ. 322-334).

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΙΣ
(ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ)

Στὸν παράλογο ἐνθουσιασμὸ γιὰ τοὺς φιλοσόφους ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Εὐρώπη.

Ἀποδεικνύει ὅτι ἐλεεινολογοῦν τὸ Γένος μας μάταια καὶ ἀδικαιολόγητα.

Διδάσκει ποιά εἶναι ἡ ἀληθινὴ Φιλοσοφία.

Ἐπιπλέον περιλαμβάνει καὶ μιὰ πολὺ ὠφέλιμη παραίνεση πρὸς ἐκείνους ποὺ στέλνουν χωρὶς ἐνδοιασμοὺς τὰ παιδιά τους στὴν Εὐρώπη γιὰ ἐμπορικοὺς λόγους.

Συντάχθηκαν καὶ τὰ δύο κείμενα ἀπὸ τὸν Ναθαναὴλ τὸν Νεοκαισαρέα, ποὺ ἠσυχάζει στὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ἐκδίδονται γιὰ πρώτη φορὰ μὲ δαπάνη τῶν ἐντιμοτάτων ἐπιχειρηματιῶν Ἰωάννου Καρακάλλου καὶ Δημητρίου Κοντογόνη, ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Τεργέστη, 1802.

Τυπογραφεῖο Μπράντατζ καὶ Μπέσεκ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΙΝΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Δέν μπορῶ πλέον οὔτε νὰ ἀκούω, οὔτε νὰ διαβάζω μὲ ὑπομονή τίς ἐπικρίσεις ἐναντίον τοῦ Γένους μας, ὅτι δῆθεν ταλαιπωρεῖται ἐξ αἰτίας τῆς ἄγνοιάς του γιὰ τὴν θύραθεν Φιλοσοφία.

Σχεδὸν ὅλοι ὅσοι πηγαίνουν στὰ Εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια καὶ βλέπουν ἐκεῖ ἓνα πλήθος φιλοσόφων, περισσοτέρων ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τῆς Ἑλλάδας, ὅλοι αὐτοί, λοιπόν, ἄλλοι προφορικὰ καὶ ἄλλοι μέσα ἀπὸ τὰ προλεγόμενα τῶν βιβλίων ποὺ ἐκδίδουν, ἐλεεινολογοῦν καὶ θρηνοῦν τὸ Γένος μας γιὰ τὴν στέρηση τῆς κοσμικῆς σοφίας σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ τὸ χαρακτηρίζουν τυφλό, σκοταδιστικὸ, ἀξιολύπητο, ἀξιοθρήνητο. Τόσο ἔντονος φαίνεται νὰ εἶναι ὁ ζῆλος τους.

Εἶναι ὅμως ἀξιέπαινος ἓνας τέτοιος ζῆλος; Ἡ ὄχι; Ἄς ἀφήσουμε τὸν μεγάλο Ἀπόστολο νὰ τὸ κρίνει: «Μαρτυρῶ, λέει, γι' αὐτούς, ὅτι ἔχουν ζῆλο, ἀλλὰ ὄχι μὲ ἐπίγνωση».* Νὰ λοιπὸν μιὰ ἀπάντηση, ἡ ὁποία, καθὼς προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, εἶναι ἀναντίλεκτη.

Ἀδόκιμος, λοιπόν, χαρακτηρίζεται ἓνας τέτοιος ζῆλος ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο. Γιατί; Ἐπειδὴ τοῦ λείπει ἡ ἐπίγνωση: «ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν». Ἐπειδὴ, δηλαδή, δὲν συναισθάνονται, οὔτε διακρίνουν τί σημαίνει Γῆ, τί σημαίνει Οὐρανός, τί σημαίνει Σῶμα, τί σημαίνει Ψυχὴ, τί σημαίνει Κόσμος, τί σημαίνει Ἐκκλησία. Τί σημαίνει φιλοσοφία καὶ τί Ἅγία Γραφή.

* Βλ. Ρωμ. 10, 2: *Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν.*